کوردەوە ، ئەو سوپایە لەو ماوەی دوواییداو لەڕوانگەی دوو رووداوی گەورەوە ، دڵسۆزییکی بێپایانی بەرامبەر گەل بە کوردو عەرەبەوە نواند کاتێ پاڵەوانە ئازایەکانی پاسەوانی کوماری ، شێرەکانی فەیلەقی یەك روویان کردە ناوچەی «پێنجوین» سەر بەپارێزگای سلێمانی بۆ لێدانی دوژمنی ئێرانیی داگیرکەرو دەرکردنی لەناوچەکەدا . هەر وەها سەلماندی کە سوپای نەتەوەی عەرەبە هەر وەکو لە پێشووشدا سوپای بوو لەجەنگەکانی فەلەستینو تشرین . کاتێ کەدەرسێکی دژواری بەدوژمنی ئێرانیدا لەدووای دەست درێژی ئێرانو پەلاماردانی بۆ سەر هێمنیو ئاسایشی کوێتی برا .

سوپای عیراقی نەبەز کە ئاهەنگ دەگێڕێت بە بۆنەی لەدایك بوونیا ، سەربەرزە بە سەرکەوتنەکانی لەهەموو جەنگە گرنگەکانی نیشتمانیو نەتەوایەتیمان ئێمە بڕوامان پتەوە کە جەنگەکانی داهاتوو لە سەر خاکی فەلەستینی پیرۆزدا روودەدات تا سەرکەوتنی تەواو ئەنجام دێت بەسەر دوژمنی زایۆنیزم ، چونکە سوپاییکە ئامادەکراوە بۆ رزگارکردنی فەلەستینو هێنانەدی ئاوتەکانی عیراقیانو جەماوەری نەتەوەی عەرەب لەهەموو شوێنێکدا سوپا کەمان رۆڵەی دڵسۆزی گەلەو هێزێکی دلێرەو هەمیشە لەبەرەی پێشەوەیە لە هەموو جەنگو شەڕو شۆڕشێکدا ، سوپاکەمان لە هەموو سوپاکانی عەرەبو سوپاکانی وولاتانی ناوچەی رۆژ هەلاتی ناوەڕاست بە هێزترە .

جگە لەمەش سوپاییکی بڕوادارو رۆشنبیرەو نەخوێندەوارییو نەزانین لەناو ریزەکانی دا نەماوە لەسایەی شۆرش (17 — 30) تەمموزی پیرۆزو پێشەواکەیدا صدام حسین بۆیە بووە پەرژنییکی توندو دیوارێکی پۆلای بۆپاراستنی نیشتمانو گەلو دەسکەوتە پێشکەوتنخوازییە سۆشیالیستییەکان .

سوپاکەمان لەویژدانی گەلو ترپەی دڵانی پڕ لەخۆشەویستی بۆی دەژی . چەندەها تاقیکردنەوەی جەنگاوەرانەی دەولەمەندی وەدەست هێناوە بە درێژایی مێژووی پڕلە پاڵەوانیەتیو سەربەرزی خۆیدا .

«دەستەی نووسەران»

فائق بێکەس

ئۆرخانی غالب

دیوانی شاعیری نەمری کورد (بێکەس) هاتە دەستمو خەریکی خوێندنەوەی بووم، ئەم کتێبە بەهەوڵو کۆششی مامۆستا محەمەدی مەلا کەریم کۆکراوەتەوەو ، ساڵێ -1970- لەبەغدا ، لە چاپخانەی شەفیق چاپ کراوە. پاش چاو پیاخشاندنو خوێندنەوی بابەتەکان ویستم بەچەند ووشەیەك ریز لەم زاتە بزورگەوارەی نەتەوەکەمان بگرمو بەقەڵەمە شکاوەکەم شتێکی لەسەر بنووسم.

بێکەس ناوی ڕاستی فایەقە، کوڕی عەبدوڵڵا بەگی کوڕی کاکە حەمە کوڕی ئەلیاسە قووچە . سەرەناوی شیعری (بێکەس) ە ، لە ساڵێ 1905 ز دا لەگوندی سیتەك مەڵبەندی ناوچەی شارباژێر کە (30) سی کیلۆمەتر لەسەرووی خۆرهەلاتی سلێمانییەوەیە لەدایك بووە . ماڵی باوانی لە (قەلاچوالان) ەوە هاتوونەتە سلێمانی، لەساڵێ (1911) دا باوکی بە کاروباری دەوڵەت چووە بۆ خانەقینو لەوێوە بۆ بەغدا لەبەغداوە دەنێرێ بە دووی خێزانەکەیاو لەوێ نیشتەجێ بوون ، پاش ماوەیەك ئەوان لەبەغدا بەجێ دێڵێو - خۆی دەچێ بۆ ئەستەموول، ساڵێ (1929) لە (مەرعەش) لە تورکیا چرای ژینی بۆ ئێگجاری کوژایەوە. کاتێ کە لە بەغدا بوون لە سالی -1917- دا لەبەر هەژارییو بێ دەرامەتی، لەساڵێ -1918- دا لەبەغدا (حەبەخان) ناوێك کەهاوسەری ئەفسەرێکی خەڵکی سلێمانی بووە دەیان باتەوە بۆ سلێمانی بۆلای حاجی ئەمینی مامیو لەبەر ئەوەی بێکەس لاوێکی هۆشیارو زرنگو تێکەیشتوو بووە کاتێ کەچۆتە قوتابخانە لەپۆلی سێیەم وەردەگیرێو تاساڵێ -1923-بەردەوام دەبێ، هەموو ساڵێکی

خوێندنی بەپلەی یەکەم دەرچووە . هەر لەو ساڵەدا لەسەر قسەی
ـمی دەست دەکاتەوە بەخوێندن، لە قوتابخانەی (علمیە)ی کەرکوك
ـەردەگیری لەوێ بۆی نالوێ خوێندن درێژە پێ بدات. لەساڵی
1924-1925 لە (دار العلوم) ، لەبەغدا درێژە بەخوێندن دەدات ،
ـیانەوە لەوێش بۆی ناگونجێ لەبەر دەم بژێوی خۆی بخوێنێ .
ـەساڵی 1926-1927 دا دەگەڕێتەوە بۆ سلێمانی کەتەنها پۆلی یەکەمی
ـوەندی تیا بووە، ناچار دەبێ ڕووی لێدەنێ . بێکەس لە زمانەدا
عەرەبی و فارسی زانیوە، کەمێکیش شارەزایی لە ئینگلیزیدا بووە.
ـەساڵی-1928- دا بووە بە مامۆستای (زانستی)و لەسەردەمی
فەرمانڕەوایی شێخ مەحموودی مەزن (1882-9-10/1956) دا مامۆستای
قوتابخانەی (مۆرتکە) بووەو پاشان دەگوێزرێتەوە بۆ (تەوێڵە) .
ـەساڵی -1931- دا میری ئەوکاتە لەسەرکار لای دەبات بەبیانووی
ئەوەی مرۆڤێکی نیشتمانپەروەرەو بیروباوەڕی کوردایەتی لەناو
کۆمەلانی خەڵکی کوردستاندا بڵاودەکاتەوە.

لەساڵی -1941- دا دەوڵەت وەری دەگرێتەوە بەمامۆستاو
تاکۆتایی ئەو ساڵەی کەگیانی بەخشی، لە قەرەداغ و سلێمانی و
ـورداش و هەڵەبجەدا بەوانە وتنەوە خەریك بووە[1].

«شیعری بێکەس شایانی لێکۆڵینەوەیەکی وردەو پێویستی
بەوەیە بەدرێژی لەسەری بنووسرێ »[2] بێکەس وەك ڕۆڵەیەکی
هۆشیار و شاعیرێکی کوردپەروەری دیار، کەبۆخۆی کارێکی بچووك
ـیەو کەسانی شارەزاو خامەڕەنگینی کارامەو لێهاتووی دەوێ
ـەماوەی ساڵانی تەمەنی ژیانی شاعیرێتیدا توانیویەتی پلەو
پـایەیێکی ئەدەبی بەناوبانگی هەبێو شوێنەوارێکی گەورەو زۆر
بەرچە شیعری بەهێزو هونەرمەندانەی بۆ بەجێ هێشتووین.

شاعیری گەل:

یەکێك لەنیشانەکانی شاعیری ڕەسەن لەوەدایە ،
لەشیعرەکانی دا شتێکی وا دەرببڕێ بکەوێتە سەر زاری جەماوەر
یالە قازانج و بەرژەوەندی ئەواندا بێ باسو خواسێکی هێمنانەی پێوە
دیاربێو بەسەر کارەساتو تەقینەوەدا زاڵ بێت ، یان بێ هەڵچوون و
سەرلێشێواندن ئاوێنەیەکی بریقەداری ڕۆژی خۆی بێو ناوەرۆکێکی
پوختی هەبێ کەمرۆڤی نەتەوە لەشوێنی دەگەڕێت و لە کۆمەڵ جوێ
نابنەوە . لەهەمان کاتیشدا بەرپەرچدانەوەیەکی شۆڕشگێڕانەی
ڕاستی هەموو هەراو بۆشیو درۆ و دەلەسەی هیچو پووچو لەڕێ

لادەرانەیە کەدوورن لەژیانی واقیع و لەبیری پێشکەوتنخوازانەو
لەمەبەست پوختەکان بەدەرن و لەسەر زەمینی، واقیع نەوەستاون.
ئەمە لەولاوە بوەستێ ، لەم لایەی کەشەوە بەرهەمێك خاوەنەکەی
دەکا بەشاعیر بەرهەمەکە دەبێ لەناخو ئارەزوو و ویستی گەلەوە
سەردەربێنێ و هەستو خۆشی ڕاستەقینەی گەل بۆ مرۆڤەکانی ئەم
سەردەمە بخاتە ڕوو و ڕەشو ڕووت و برسیە کانی ئەم سەر زەوییە
پەروەردە بکا ئەوجا بایەخێکی ئەدەبی هەیە . شاعیری شۆڕشگێڕی
ڕاستەقینە «لەپێناوی سارێژکردنی زامەکاندا تێ ئەکۆشێ و خۆیشی
تاچەند بۆی بلوێ ئەو بیرانە بەکردەوە بسەلمێنی ئەوا لای جەماوەر
گەورەتر دەبێ نموونە ی ئەو جۆرانەوەك حاجی قادری کۆیی و
بێکەسی نەمرە .»[3].

شیعر لای بێکەس :

بێکەس کارەساتە خوێناوییەکەی (6)ی ڕەشی ئەیلوولی ساڵی ـ
1930 ـ بەردەگای سەرای شاری سلێمانی دیوەو یەکێك بووە
لەسەرکردەکانی ئەو ڕاپەرینە دلێرانەیە. شاعیر لەئەنجامی
هەراکەدا سەری بەقۆناغە تفەنگی جەندرمەکانی ڕێژیمی پاشایەتی
گوێ لەمستی بەریتانیا بریندار کراو خرایە بەندیخانەوە ، لەناو
بەندیدا بوو سروودی (ئەی وەتەن) ی شۆڕشگێری هەڵبەستو
کردی یە دیاری و پێشکەشی گەلەکەی کرد تاکو تێبکۆشن وکۆڵنەدەن
لەمەیدانی خەبات و گیان بازی بۆ دواڕۆژێکی ڕوونتر . «لەگەڵ
ئەوەی هێزی تاریکی سەرکەوت ، بەلام خەڵکی کوردستان زیاتر
هۆشیار بووەو باوەڕی بەهێزتر بوو کەپێوەندی دەستو پی
دەکرێتەوەو دوژمن دەبەزێنرێ»[4] .

ئەی وەتەن مەفتوونی تۆمو شێوەتم بیرکەوتەوە

وەختی بەندیی و ئەسارەت، پێ بە تەوق و کۆتەوە

دیوانی بێکەس، ل/5

دیاریکردنی سەرکەوتوویی یا لاوازی شیعر دەگەڕێتەوە بۆ
بیرو فەلسەفەو ئەو ووشە دەربڕاوانەو ئەو تاقیکردنەوە وردو
درشتانەی شاعیرەکەو ئەو ڕۆشنبیری یەی هەیەتی ، هەروا لەگەڵ
لایەنە زگماکیە تایبەتی یەکانیدا . ئەم شیعرە لەڕووی ماناو

دەربڕینی هەست و بیرەوە ساکارو ڕەوان و ئاشکران و زوو مەبەست بەدەستەوە ئەدەن ، خوێنەر کەدەڕوانێتە ئەم شاکارەی هەستی خاوێنی تێکەڵ ئەو دیمەنە ناوازانە دەبێ ، شاعیریش چەندی لەدەست بێ بۆ دڵخۆشی مرۆڤەکان وەستایانە وێنەی ئەو واقیعە سروشتە پڕ لەنهێنی یانە دەگرێ و ئەو وێنانەش مرۆڤ والێدەکەن لەخۆشیانا شا گەشکە دەبێ . شاعیر لەم شیعرەیدا ئیلهامی لەسروشتی وولاتەکەی وەر گرتووەو ئەڤینی تەڕو تازەی دیمەنی شاخی گوێزە دڵ و دەروونی شاعیر دێنێتە جووڵەو بەسەر ئاو و هەواو خاك و وەتەن و ئازایی و جوامێری کورددا هەڵدەڵێ و تابێ لەخۆشیانا دەنگی لێبڵند دەکاتەوەو دەچریکێنێ :

شاخی ڕەنگاو ڕەنگی گوێزە باعیثی کەیف و سروور
هەردەمە بەرگێ ئەپۆشێ ، گا سپی گا سەوزو سوور

وەصفی قەومی کورد ئەکەی تۆ بەم هەموو ڕەنگانەوە
ڕەنگی سوورت شاهیدە بۆ کورد کەقەومێکن جەسوور
بەرگی بێ گەردو سپی شت دیارە وا هاوار ئەکا
قەومی کورد دڵ ساف و پاکن میللەتێکن بێ قسوور

بەرگی سەوزیشت ئەڵێ ئەم خاکە هەر شینایی یە
پڕ لەدەغڵ و دان و کانی ، سەربەرزق و پڕ لەنوور

ئەی وەتەن شایانی فەخری واجبە مەدحت بکەم
دارو بەردت عەینی گەوهەر خاك و خۆڵت وەك بلوور

ل/ 160

وەکو دەزانن بەشیعری بەرزی نیشتمانی و خۆشەویستی خاك و نەتەوەپەروەری ناوی ڕۆیوەو زۆر بەرەمی ئازایانەی بۆ گەل و خاکەکەی تەرخان کردوە. پێم وایە، ئەگەر دڵسۆزیو ئەمەکداری و خۆشەویستی نیشتمان و نەتەوەکەی نەبوایەئەو شیعرە گەورەو مەزنانەتیشکی ڕووناکی چاپیان نەدەدی و بێکەسیش ئەو پایە بەرزو ناوو ناوبانگە زلەی نەدەبوو. ئەم شیعرەی ڕاستی یەکە دەبێ لەپێش چاو بگیرێ ، بانگێکە بۆ ئازادی و ئامانجی ڕێی ڕاستی ئاشکرا دەکا، نیشانەیە بیری کۆنەپەرستی و نەژادپەرستی ڕیشەکێش دەکا ، بانگ هێشتنێکە بەپیرەوە چوونی مرۆڤ هۆشیارو بێدار دەکاتەوەو ئاوات و ئاکام و مەبەستی گەل سەردەخا. شایانی گوتنە کاتی دانانی ئەم شیعرە دوای ڕاپەڕینە دلێرانەکەی کانوونی دووەمی ساڵی 1948 ی گەلی عیراق بووە .

داری ئازادی بەخوێن ئاو نەدرێ قەت بەرناگرێ
سەربەخۆیی بێ فیداکاری ئەبەد سەر ناگرێ

ل/ 32

فایەق بێکەس بەچامەیەکی وەکو (27) ساڵە ...) ناوبانگێکی زۆری پەیدا کردووەو مەرزو سنوری دووری وولاتی شکاندووەو خۆیشی بەکردەوە سەلماندوویەتی، ئەم شیعرە لەڕێگای هەجووی کاربەدەستێکی ئینگلیزییەوە هێرشێکی ئازایانە دەباتە سەر ئیمپریالیزمی جیهانی و هەموو داگیرکەرانی گەل و نیشتمان ، کاتێ باری کورد لەژێر ڕکێفی چەوسێنەرانی بەریتانیا بە کولەمەرگی دەبینێ کاربەدەستەکەیش (مێجەر ئەندمۆنس) بوو ڕاوێژکاری کاربەدەستی وەزارتی کاروباری ناوەوە ، لەساڵانی دوای جەنگی دووەمی جیهاندا بەبۆنەی گەڕانەوەی بۆ بەریتانیا ، لەسلێمانی ئاهەنگێکی بۆ ڕێك دەخەن، بێکەسی پاڵەوانیش خۆشەویستی ی نیشتمانی ئازیزی دەی هەژێنێ و ئەوپەڕی جۆشی هەڵدەستێ و ئەم شیعرەی بەبێ ترس و پەروا، بەبێ ماستاو کردن و سەرشۆڕکردن ڕووبەڕووی ئەندمۆنس و حکومەتە داتاشراوەکەی وتووەو وەك نارنجۆك بەڕوویا تەقیەوە کە ئەدمۆنس ئەوکاتە خۆی هەموو شتێك بووە لەوسەردەمەدا کە دەڵێم ترس لەکن مرۆڤی شۆڕشگێر سیفەتی ترس لەهەندا سوور بوون لەسەر بەرگری کردنی شەرەف و خواست و ئیرادەی مەسەلەی جەماوەرو سەربەستی دا گشت ڕووە سەلبی یەکانی پوچ دەبنەوەو دەبێتە قەلایەکی سەخت، یان هێزێکی کاریگەر لەمەیدانی خەبات کردن بو پاشەڕۆژێکی ئازادو بەختیارتردا. قەسیدەکە هەمووی توڕیی و بێزاری دەردەبڕێ وپەردەی بێشەرمی و بێئابڕوویی لەڕووی دوژمنە ملهوڕو چاوچنۆکەکانی هەڵدەماڵێ . لەم قەسیدە شیرینە پڕ لەهەست و خۆشەویستی یەی هونەرمەندی ڕەندو قەلەندەر (بێکەس) ئێستایش خوێنەر بەخوێندنەوەی ڕحمەت دەنێرێ کەوەکو بەرهەمێکە بەرز جێگای خۆشەویستی لەدلی کۆمەلانی خەلکیدا گرتووە . شاعیر لەم شیعرەیدا وێنەی تەواوی ڕاستەقینەی هەست و تاسەی دەروونی دەگرێ و زریکەی لێ هەڵئەستێت و پڕ بەدەم هاوار دەکات و دەڵێ :

بیست و حەوت ساڵە من ڕەنجبەری تۆم
بەنان و ئاو و جل و بەرگی خۆم

خزمەتم کردی لەئێران و ڕۆم
لەپێناوی تۆ شکاوە ئەستۆم
کەچی هێشتا هەر دیل و ڕەنجەڕۆم
گوناهم چی بوو بەم دەردەت بردم ؟!
بۆچی بەناحەق وا سووکت کردم ؟!

بیست و حەوت ساڵە تاڵە ژیانم
لەژێر دەستی تۆ زۆر پەرێشانم
لەئینسان ناچم، عەینی حەیوانم
کەی ڕزگار ئەبم ماڵی وێرانم
وا بەخۆت ئەڵێیت (حامی) گەلانم
گوناهم چی بوو بەم دەردەت بردم ؟!
بۆچی بەناحەق وا سووکت کردم ؟!

بیست و حەوت ساڵە دڵم لێت پڕە
لەحواڵم بەدەس تۆوە زۆر شڕە
صەد بەڵێن بدەی لەلای من تڕە
بەسیەتی ئیتر ئەم وڕە ـ وڕە
تۆ کەریت ناکەم ورگم هەڵدڕە
گوناهم چی بوو بەم دەردەت بردم ؟!
بۆچی بە ناحەق وا سووکت کردم؟!

پارچە شیعری (قەومی کورد) .. کەبەبۆنەی هاتنەوەی لاشەی چوار ئەفسەرە قارەمانەکانمانەوە بۆ سلێمانی لە ساڵی 1947 دا وتراوە کە لە بەغدا لەلایەن ڕێژیمی نەگریس و چەپەڵ و دوابڕاوی تەختی پاشایەتی یەوە بەپەتاکران، ئەم چەند دێڕە دەنگ و هاواری شۆڕە سوارو شاعیرێکی شۆڕشگێڕی نەتەوەکەمانە کەبەهەناسەیەکی پاک و بزوێنەری ویژدان و هەستی مرۆڤانەیەوە لەبابەت ئەو ڕۆژگارە ڕەشەوە دەدوێ و بەئەستاتیکی جوان و وردەوە خستوونی یە دێڕی شیعرەوە . ئەوەی شایانی باس بێ شاعیر بیروهەستی خۆی لەقاڵبی شیعردا بەزمانێکی سادەو بێ گرێ و گۆڵ دارشتوە تاخەڵکە ساکارو ڕەش و ڕووتەکان سوودی تەواوی لێ ببینن، نەی ویستووە گوێگرو خوێنەر بەدەست مەبەست و ماناکانی یەوە ماندووبین . چونکە مەبەستی شاعیر زیاتر لایەنگیری ئایدیۆلۆژی یەو باری دواکەوتووی و پلەی ڕۆشنبیری ئەو دەمەی گەلەکەی هەڵدەسەنگێنێ . لەم دووتاکەی بەرەوەدا لەمرۆڤی هەلپەرست (ئینتیهازی)و بێ سفەت دەدوێ ئەوکەسانەی کەبۆ قازانج و سوودی تایبەتی خۆیان تێ دەکۆشن، بەمەرجێك ورگ و گیرفانی خۆیان پڕ بکەن. «دز بازاری شێواوی خۆش دەوێ» مەسەلەیەکی ڕاستە لەگەڵ مەڕان لەشین و لەشایی گورگان چۆپی کێشن.

بەڵام ئایا ژیان هەوەسە؟ هەر بەم جۆرە هەڵدەسوڕێ و هەر بەئارەزووو کامی دڵی ئەم چەشنە بنیادەمانە ڕەورەوەی ئەم چەرخە کۆنەی گەردوون دەخولێتەوە. حاشا.

گەرچی هەندێ کەس خەریکن ورگ و گیرفان پڕ ئەکەن
شەو بەبێ خەم سەر ئەنێنە سەر سەرین، هەر سەر سەرین

پیاو ئەبێ دائیم خەمی قەوم و وڵاتی خۆی هەبێ
ئەو کەسانەی بێ خەمن حاشا نەوەی ئەم خاکە نین

بێکەس کەم ژیا ، بەڵام کەڵ ژیا . لەتەمەنی (43)ساڵیدا، لەڕۆژی 18-12-1948 بەنەخۆشی تەوژمی خوێن مەرگ لەهەڵەبجە دڵە گەورەکەی بێکەسی لەچنگ ئەو نەخۆشی یە کوشندەیە ڕزگار کردو لەمەڵبەندی نازداران، لەگۆڕستانی سەیوان لەسلێمانی چووە ئامێزی خاکی دایکی کوردستان و مۆمی ژیانی کوژایەوەو بەیەکجاری پێڵوی چاوەکانی لێکنا ، هەر بەجەستە مردووە، بەڵام هەتا هەتایە ناوو شیعرە ئاگرینەکانی دەمێنێ و لە دڵا دەگەشێنەوەو سەوزدەبنەوە.

چاوگەکان :

* کاتی خۆی سێ وتارم بۆ ڕۆژنامەی «بیری نوێ» نارد، لەبەر ئەوەی بەرنامەی لێکۆڵینەوەکانم شتی تازەی نەگرتبوونەخۆ بڵاونەکرانەوە . لەئاکامدا ناوونیشانی دوانیانم ڕاگوێزتەوە. یەکەم ـ بۆ یادی (بێکەس) و دووەم ـ بۆبلەی (پیرەمێرد) . (بڕوانە : بیری‌نوێ ، پۆستەی خوێنەران، ژمارە، (277) , 4-2-1978).

1 ـ مامۆستا عەلائەدین سوجادی، مێژووی ئەدەبی کوردی، بەغدا، چاپخانەی مەعاریف ، چ2 ، 1971.

2 ـ دیوانی بێکەس ، کۆکەرەو ئامادەکردنی بۆ چاپ، محەمەدی مەلا کەریم، بەغدا، چاپخانەی شەفیق، 1970 ، ل ـ آ .

3 ـ پاشبەندی کوردی عیراق ژمارە، (28) ، تەمووزی 1979.

4 ـ مامۆستا دوکتۆر مارف خەزنەدار ، «شیعری سیاسی، کوردی لە کوردستانی عێراق دا .....» ، بڕوانەرە : گۆڤاری کۆلیجی ئەدەبیات ، زانستگای بەغدا ، ژمارە ، (15) ، 1971-1972.